

A KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

VOPROSI FILOSZOFII

1980. 7. sz.

- V. Sz. Szemjonov: A fejlett szocializmusról és a kommunizmusba való átfejlődésének elméletéről (Elemzés a fejlett szocializmus elmélete kifejlődésének három szakaszáról az 1960-as évek végétől napjainkig)
- G. G. Kvaszov: A szocialista személyiség jellemzőihez
- P. A. Olejnyik: Személyiség, demokrácia, törvényesség
- Avicenna évforduló: M. Sz. Aszimov, A. Sz. Szadikov, A. Turszunov, M. M. Hajrullaev és A. Zahidov tanulmányai
- V. A. Engelhardt: Tudomány, technika, humanizmus
- A VF által az ember problémájáról rendezett konferencia anyaga (1979). V. Sz. Szemjonov, B. T. Grigorjan, A. G. Miszlivcsenko, T. I. Ojzerman, V. M. Mezsujev, F. T. Mihajlov, L. P. Bujeva, L. I. Grekov, A. P. Butenko előadásai
- V. Zs. Kelle–M. J. Kovalzon: A társadalomfilozófiai kutatás metodológiájának alapvető aspektusai (A történelmi materializmus hatékonyabb alkalmazását metodológiailag elősegítheti a történelem három dimenziójának kiemelése: 1. a történelem saját törvényeinek a meghatározása, az anyagi termelési viszonyok sférájának a kiemelése, mint amely független a tudattól és ez utóbbit meghatározza [rendszerelméleti aspektus]; 2. a történelemnek mint az emberi tevékenység folyamatának, ill. eredményének az elemzése, de úgy, hogy ezt a tevékenységet feltételeivel együtt, a társadalmi egész rendszerében kell tanulmányozni [tevékenységi oldal]; 3. a történelemnek mint az emberek egyéni fejlődéstörténetének az elemzése [humanisztikus aspektus])
- I. B. Novik: A megismeréshez használt modellek új típusa: a globális modellek ismeretelméleti elemzése. (A globális modellek főbb vonásai: rendszerszerű megközelítés; a leíró jelleg és az ellenőrizhetőség egysége; a modellbe táplált információ integratív jellege; a globális modell működésének dialektikus jellege; a modellező szubjektum értékorientációjának nagyobb szerepe)
- A. L. Kazin: A művészeti kultúra neoromantikus filozófiája (az orosz szimbolizmus világnézeti jellemzői)
- Fukász György: A munkaesztétika felépítéséhez
- G. G. Szilnyickij–A. V. Szlavin: A nyelv és a gondolkodás kapcsolatának problémája (N. Chomsky nyelvfilozófiai elméletének részletes kritikai elemzése)

Recenziók a következő könyvekről:

- Markszisztszkaja filozofija v XIX veke (A marxista filozófia a XIX. sz.-ban), 2 kötet, Moszkva 1979.
Szerk. I. Sz. Narszkij, B. V. Bogdanov, M. T. Jovcsuk
- Einstein i filozofszkije problemü fiziki XX veke (Einstein és a XX. sz.-i fizika filozófiai problémái), fel. szerk. E. M. Csudinov, Moszkva 1979
- P. Sz. Zabotin: Preodolenije zabluzszenija v naucsnom poznanii (A tévedések leküzdése a tudományos megismerésben), Moszkva 1979

FILOZOFICKÝ ČASOPIS

1980. 5. sz.

(Monografikus szám a tudományos ateizmus kérdéseiről)

- I. Hodovsky*: A vallás marxista kritikájának problémájához
J. Karola: A katolikus teológia állandói és változói
A. Sekot: A vallás jövőjének nem-marxista felfogásai
J. Zouhar, J. Hroch, J. Svoboda, J. Loukotka cikkei a cseh katolicizmus néhány áramlatáról, ill. a két világháború közti marxista ateizmusról
S. Hubik: A zen-buddhizmus a burzsoá modernizmusban
F. Krenek: A tudományos ateizmus és a szekularizáció elmélete
Recenzió: J. Loukotka: Vedecky ateizmus a svetonázorová vychova (A tudományos ateizmus és a világnézet alakítása) Horizont, Prága, 1979
Beszámoló a tudományos ateizmus problémáiról rendezett ülészakról, 1980
Beszámoló a tudományos ateizmus elmélete fejlődésének problémáiról rendezett konferenciáról, Brno, 1980

FILOZOFIA

1980. 4. sz.

- A. Sirácky*: A dialektika és a gondolkodás logikai és empirikus formái
V. Černík: K. Popper tudományfilozófiája. Kritikai kommentár
K. Koren: A dialektika problémájáról a neoracionalista tudományfilozófia Gonseth-féle változatában
J. Viceník: Az idealizáció szerepéről a tudomány metodológiájában
J. Piaček: A tudományos megismerés problémája fenomenológiai félreértelmezésének metodológiai forrásai
I. Hanzel: Hozzájárulás a tudományos elméletek és törvények fejlődésének problémájához (a korrespondencia elve; az antinómiák marxi megoldása a politikai gazdaságtanban; a dialektikus módszer felhasználásáról; a logikai és történelmi módszer viszonyáról)
M. Burica: A kategóriák felfogásához
Beszámoló a marxizmus–leninizmus oktatóinak össz-szlovák szemináriumáról (1980. február)
Recenzió: K. Hájek: Jednota filozofie a speciálních vied (A filozófia és a szaktudományok egysége) Bratislava, 1980

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE

1980. 8. sz.

- M. Buhr*: Pártosság és tudományosság (Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig c. írásának 100. évfordulójára)
H. Paucke–A. Bauer: A természet és a termelés körfolyamatairól
I. Hartmann: A munkakollektívák szerepe a munkásosztály szociális struktúrájában
M. Messler: A szocio-lingvisztika filozófiai aspektusai
H. Rolle: Hobbes Leviathan-ja: az állam mint gép
H.-Ch. Rauch: Az ideológia elmélete ma
H. Radtke–D. Wittich: Beszámoló az NDK-beli III. marxista–leninista szociológiai kongresszusról
F. Fiedler: A filozófia szakos hallgatók „Dialektikus materializmus” tanulmányi programja. Elvek, eredmények, követelmények
G. Richter: A történelem mint „szubjektum nélküli folyamat” (Hozzászólás „A szubjektum–objektum dialektikája és a törvény problematikája a történelemben és a történelmi megismerésben” c. kollokviumhoz, 1979 június 5–6, Berlin)
V. Wroblewsky: Az „új filozófusok” – legenda és valóság

Beszámoló az NDK és Csehszlovákia filozófiatörténészeinek konferenciájáról (1979 december 12–13)
Beszámoló a társadalomtudományi kutatás és a propagandatevékenység problémáiról tartott kollokviumról (1979 december)

REVISTA DE FILOZOFIE

1980. 4. sz.

- H. Ene:* Az önszabályozás mint a gazdasági és társadalmi rendszerek funkcionálási növekedésének elve
A. Bazac: A szocialista demokrácia és az erkölcs
C. Vlad: Az európai biztonság román felfogása
V. Tonoiu: A hagyományos kultúrák helyzete a tudományos racionalitás kontextusában
C. Noica: A levés, az ösztönzött levés és a levés mint lét
E. Cizek: A diakroniáról, a szinkroniáról és a változás dialektikájáról
Blokk a logika, episztemológia és tudományfilozófia kérdéseiről:
P. Botezatu: Az erotetika: a kérdések logikája. Elvek és alkalmazások
C. Popa: Az episztemikus logika és az ismeretelmélet
P. Ioan: A szemantikai hiba szimptomái a gyakorlati diszkurzus logikájában
T. Dima: A koherencia mint az aletikus értékelés logikai-episztemológiai stratégiája
I. Parvu: A tudományos elméletek dinamikájának logikai-episztemológiai problémái
G. Andreescu: A logikai és az empirikus a formális nyelvek felépítésében
E. Leniewicz (Lengyelország): A diakronia nyelvének egy szemantikai modellje
V. Muresan: A módszer fogalmának praxeológiai dimenziói
D. N. Zaharia: A heurisztikai módszer paradoxona
G. Manolescu: Egy új műszaki termék „fogalma” kialakulásának problémájához
B. Stugren: Az ember-bioszféra rendszer fejlődése modelljének problémája

STUDIA FILOZOFICZNE

1980. 8. sz.

- A. S. Cypko:* Az ellentmondások „valóságos szélsőségei” a szocialista társadalomban
W. Marciszewski: A filozófiai eszmék és a tudományok eredményei a tudományok integrációjának problémájáról
M. Flis: A struktúra fogalmáról a társadalomtudományokban: Alfred Radcliff-Brown javaslata
A. Zukrowska: Az elméleti tárgy a tudományos megismerésben
A. Milecki: Malraux és az expresszionizmus
J. Wojcieszak: Az ember és a világmindenség Jorge Luis Borges munkásságában

CRITICA MARXISTA

1980. 3. sz.

- Mauro di Lisa:* Eszközök és gépek Marx 1861–1863-^{as} kézírataiban
M.-L. Boccia: A feminizmus tapasztalatai

Recenziók:

- Egy társadalom-antropológia terve: *Heller Ágnes* Olaszországban megjelent könyveiről
A fiatal Lukács A lélek és a formák c. munkájáról
R. Esposito: La politica e la storia. Machiavelli e Vico (A politika és a történelem. Machiavelli és Vico. Nápoly 1980)
Beszámoló az Académie Internationale de Philosophie des Sciences genovai kongresszusáról, a fizikai és a szellemi, a testi és a lelki viszonyának régi kérdéséről

LA PENSÉE

1980. július–augusztus–szeptember

Harc a filozófia-oktatás fennmaradásáért a középiskolában és a pedagógusképzésben: *Guy Besse, Jean Lacroix, Lucien Sève, Jean-Paul Dumont* cikkei

G. Simon: Az értelmezés problémája Marxnál és Freudnál

Vita a természettudományok fejlődésének kérdéséről:

E. Marquit: Stabilitás és fejlődés a természettudományokban c. cikkében bírálja P. Jaeglé és P. Roubaud álláspontját, amely a Cahiers du Communisme 1977. 7–8. és 11. számában jelent meg, és amely szerint az invarianciák felfedezése lenne a tudományos felismerés fő útja. A bírálatra *Jaeglé és Roubaud*: A tudományos megismerés elméleti státuszáról: gondolatok a marxista kutatásról c. cikkükben válaszolnak.

Nevelés-szociológiai vita: *J. P. Briand–J. M. Chapoulié–H. Péretz* kritikája L'école capitaliste en France (A kapitalista iskola Franciaországban) (Maspero 1971) c. könyv koncepciójáról. Ide kapcsolódik *L. Gruel* és *J. M. de Queiroz*: Iskola, osztályok, újratermelés c. cikke is. Ezzel összefüggésben közlik *Zs. Osavkovnak* a IX. Szociológiai Világkongresszuson elhangzott előadását A szociológiai törvények megvalósulásának mechanizmusairól

Recenzió: *Hermann István*: Lukács György gondolatvilága (Akadémiai Kiadó, német nyelven)

DIOGENE

1980. 110. sz.

J. de Romilly: Szelídség és civilizáció a régi görögöknél

J. Binet: A fekete-afrikai filmművészet hozzájárulása és hatása

O. Costa de Beauregard: Egy égető probléma: Einstein távolsági korrelációinak paradoxonja

MIND

1980. július

J. J. Kupperman: Vulgáris konzekvencializmus (a konzekvencializmus védelmében)

A. W. Price: Arisztotelész etikai holizmusa

F. E. Snare: Az erkölcsök sokfélesége

G. N. Schlesinger: Kell-e tudnunk, miért vagyunk igazolva hiedelmeinkben?

M. B. Burke: A tárgyak intermittens létezéséről

P. A. Roth: Elméletek a természetről és az elméletek természete

Recenziók az alábbi könyvekről:

J. Barnes: The Presocratic Philosophers (A preszokratikus filozófusok) 2 kötet, London 1979

Q. Skinner: The Foundations of Modern Political Thought, Vol. 1. The Renaissance, Vol. 2. The Age of Reformation (A modern politikai gondolat alapjai, 1. k. A reneszánsz, 2. k. A reformáció kora) Cambridge 1978

J. L. Evans: Knowledge and Infallibility (Tudás és tévedhetetlenség) London 1978

J. M. Vickers: Belief and Probability (Hit és valószínűség) Dordrecht 1976

Meaning and Translation. Philosophical and Linguistic Approaches (Jelentés és fordítás. Filozófiai és nyelvészeti közelítések). Szerk. F. Guenther–M. Guenther–Reutter. London 1978

A. Margenau: Physics and Philosophy: Selected Essays (Fizika és filozófia. Válogatott esszék) Dordrecht 1978

D.-H. Ruben: Marxism and Materialism: a Study in Marxist Theory of Knowledge (Marxizmus és materializmus. Tanulmány a marxista ismeretelmélet köréből) Hassocks 1978

Philosophical Problems in Psychology (A pszichológia filozófiai problémái) Szerk. Neil Bolton. London 1979

L. H. Davis: Theory of Action (A cselekvés elmélete) New Jersey 1979

- Elie G. Zahar*: Einstein, Meyerson és a matematika szerepe a fizikai felfedezésben
L. J. Cohen: Bayesianizmus versus baconianizmus az orvosi diagnózisok értékelésében (a diagnosztikai bizonytalanság értékelésének két modellje; a bayesiánus elmélet a feltételes valószínűséget használja; az induktív vagy baconi valószínűség fogalommal operál a másik felfogás; a kétféle felfogás között nincs ellentmondás, más vonatkozásokra érvényesek és kiegészítik egymást)
G. Sampson: A popperiánus nyelv-elsajátítás elmélet nincs legyőzve (vita Stick: A Chomsky-féle racionalizmus és a popperi empirizmus között c. korábban megjelent cikkével)

Recenziók a következő könyvekről:

- D. M. Armstrong*: Universals and Scientific Realism (Az univerzálisok és a tudományos realizmus) 2 kötet, Cambridge 1978
L. Carroll: Symbolic Logic (Szimbolikus logika) New York 1977
E. Manier: The Young Darwin and his Cultural Circle (A fiatal Darwin és kulturális köre) Dordrecht 1977
R. Mattersich: Instrumental Reasoning and Systems Methodology (Insztrumentális gondolkodás és rendszer-emetológia) Dordrecht–Boston 1978
H. Putnam: Meaning and the Moral Sciences (A jelentés és az erkölcsi tudományok) London 1978
T. W. Hutchison: Knowledge and Ignorance in Economics (Tudás és tudatlanság a közgazdaságban) Oxford 1977
B. Willams: Descartes. The Project of Pure Enquiry (Descartes. A tiszta kutatás terve) Sussex 1978
E. Curley: Descartes against Skeptics (Descartes a szekptikusok ellen) Oxford 1978

DIALECTICA
1980. Vol. 34, Fasc. 1

- B. Winters*: Ésszerű hit
M. S. Gram: Kant megkettőzési problémája (a harmadik antinómia megoldásának nehézsége azzal függ össze, hogy Kant megkettőzi az eredeti antinómiát. A kérdések szétválasztása megerősíti Kant érvelését a transzcendentális idealaizmus mellett és tisztázza azokat a feltételeket, amelyek mellett az antinómia megoldható)
G. Hottos: A deontikus logika fejlődése G. H. von Wright munkásságában
P. Swiggers: „Analitikusan igaz”: de dicto és de dicto dicti (a de re/de dicto példájára a szerző bevezeti a de dicto/de dicto dicti megkülönböztetését a logikában)

DIALECTICA
1980. Vol. 34, Fasc. 2

- J. C. Pitt*: Hempel versus Sellars a magyarázatról (Hempel deduktív-nomológiai magyarázat-modelljének egybevetése Sellars esszencializmusával)
D. Rothbart: Popper az induktivizmus ellen
B. Gray: Popper és a 7. közelítés: a taxonómia problémája (a cikk egy talap-osztályozási munka áttekintése révén jut arra a következtetésre, hogy a taxonómia feltűnő szerepe kérdésessé teszi a definíció és osztályozás popperiánus elutasítását)
P. Tibbets: A szubjektív elem a tudományos felfedezésben: Popper versus „hagyományos episztemológia”

- R. Laymon*: Független ellenőrizhetőség: a Michelson-Morley és a Kennedy-Thorndike kísérletek
A. I. Dale: Valószínűség, bizonytalan állítások és elmosódott halmazok
G. H. Merrill: A modell-elméleti érv a realizmus ellen
J. Agassi: A tudomány és a technológia között (az alap kutatásokról, mint olyan tiszta kutatásokról, amelyek várhatóan hasznosítható eredményekkel járnak)
W. K. Goossens: Értékek, egészség és orvostudomány (kísérlet az orvostudomány axiológiai megközelítésére; a neutralizmus és az egészség tisztán funkcionális megközelítésének kritikája)
M. Bunzl: „Az egészség mint elméleti fogalom”-ról (szintén a tisztán funkcionális, nem-normatív megközelítések kritikája)
C. G. Adler: Miért a gyorsuláson alapul a mechanika?
D. Dieks: A determinizmus empirikus tartalmáról (Russel, Hempel és Kukla nézeteinek egybevetése és a mai tudomány determinizmus-konceptiójával való szembesítése)
A. Kukla: Determinizmus és jóslhatóság: válasz Dieksnek
P. Kitcher: Hogyan redukáljunk egy funkcionális pszichológiát?
C. R. Kordig: A tudomány fejlődése invarianciát kíván
B. L. Bunch: Recher a Goodman-paradoxonról
D. Gerber: Field és Jeffrey-kondicionálás

Recenziók az alábbi könyvekről:

- W. E. Snizek, E. R. Fuhrman, M. K. Miller* eds.: Contemporary Issues in Theory and Research: a Meta-sociological Perspective (Contributions in Sociology No. 33. 1979)
S. Drake: Galileo at Work: his Scientific Biography, Chicago, 1978
M. C. Nussbaum: Aristotle's De motum Animalum: Text with Translations, Commentary and Interpretive Essays. Princeton, 1978
J. W. Dauben: Georg Cantor, his Mathematics and Philosophy of the Infinite. Cambridge, 1979
J. Gaston: The Research System in British and American Science. New York, 1978
V. F. Tuchin: The Phenomenon of Science. New York, 1977

*

V. P. Kuzmin: A rendszerszemlélet helye a modern tudományos megismerésben és a marxista metodológiában

A rendszerszemlélet, rendszeranalízis a modern minőségi analízis egy változata, pontosabban egy része: a totalitások minőségi analízise. A rendszerszemlélet három fő alkalmazási területét különíthetjük el: az összetett és egységes (integrált) jelenségek objektivációját; az integráció mechanizmusának tanulmányozását; a jelenségek sokoldalú természetének minőségi analízisét. Az első eset azokban a modern tudományos tendenciákban érhető tetten, amelyeknek célja univerzális jellegű tárgyak, fogalmak megalkotása (funkcionális, strukturális, dinamikus mikro- és makrotárgyak stb.). A tanulmány második része a rendszerszemléletnek tudásunk szintézisében és a gyakorlati tevékenységben játszott szerepét vizsgálja. A rendszerszemlélet segítheti legyőzni az ismeretek metodológiai specializáltsága vagy a tárgy által okozott szűk analízis spektrumot. Továbbá szintetizálhatja ismeretanyagunkat a létezés mélyebb, rejtettebb alapjainak tanulmányozásával, a magasabb szintű kölcsönhatások rendszerszemléletű tanulmányozásával. Végezetül szintetizálja prognosztikai ismereteinket, biztosítva a gyakorlati tevékenység továbbfejlesztését és eredményeinek az előrelátását.

(*Voproszi Filozofii* 1980. 1. sz.)

R. L.

A. M. Miklin: A fejlődés problémája a mai marxista filozófiában (A szovjet irodalom áttekintése)

A tanulmány mintegy hetven, az 1967–1978 években megjelent orosz nyelvű, a fejlődés kérdésével foglalkozó munkát tekint át a következő csoportosításban: A kérdés általános helyzete. Az élő rendszerek fejlődéstudományának filozófiai-metodológiai problémái. A fejlődés irányának problémája. A fejlődés típusainak és formáinak osztályozása. A rendszerszemlélet és a történeti fejlődés determinációja. A fejlődés fogalma meghatározásának néhány megközelítése.
(*Voproszi Filozofii* 1980. 1. sz.)

R. L.

I. N. Szmirnov–Cs. L. Cerbajev: Az organikus célszerűség problémája és a tudományos megismerés

A szerzők az organikus célszerűség néhány aspektusát, valamint történeti, filozófiai, metodológiai alapjait vizsgálják. A biológiában az organikus célszerűség az egyik sarkalatos probléma. Az élő rendszerek individuális és történeti fejlődésük során olyan specifikus sajátosságokra tesznek szert, amelyek aktivitásukban, adaptív orientációjukban és célszerűségükben mutatkoznak meg. Ezeknek a tulajdonságoknak, az élőben lezajló folyamatoknak a magyarázata, leírása olyan funkcionális, cél-orientált és történeti megközelítéseket igényelnek, amelyek a fizikában vagy a kémiában nem szokásosak. A cikk elemzi a „cél” és a „funkció” fogalmának szerepét a biológiában, biológiai modellekben, és más – kibernetikai, fizikai – modellekben. A célszerűség fogalma a biológia metodológiai bázisának kidolgozása során gazdagodik és új fényt vet az ismeretelméleti problémákra. A szerzők vitatkoznak E. Nagel véleményével, miszerint a „cél”, „funkció”, „eredmény” fogalmát ki lehet zárni a biológiából. A problémát a dialektikus materializmus metodológiája talaján tudjuk megoldani, a hozzá szorosan kapcsolódó másik problémával, a fejlődési folyamat irányának kérdésével együtt. Remélhető, hogy a szerves fejlődés alapvető jellemzőinek állhatatos tanulmányozása lehetővé teszi az organikus célszerűség problémáinak megfelelő értelmezését is.
(*Voproszi Filozofii* 1980. 1. sz.)

R. L.

Elie G. Zahar: Einstein, Meyerson és a matematika szerepe a fizikai felfedezésben

A szerző – aki már többször publikált a relativitáselmélet témakörében – a matematika szerepén túl kitér bizonyos filozófiai gondolatok heurisztikus szerepére, valamint a speciális és általános relativitáselmélet közötti folytonosság problémájára is. Ez utóbbi, legterjedelmesebb rész az olvasótól egyetemi szintű fizikai ismereteket követel meg. Ami a matematika fizikán belüli szerepét illeti, a szerző szándéka megvizsgálni, hogy a matematika és a fizika kapcsolatának azon az ismert oldalán túl, hogy esetenként a fizika igényei kiváltják a matematika fejlődését (lásd Newton és az infinitezimális számítás, Faraday és a vektoranalízis), létezik-e másik oldal, amikor a matematika segíti a fizikát, amikor a matematikának heurisztikus szerep jut a fizikában. Zahar szerint e másik oldal kétféle módon nyilvánulhat meg: az első, amikor növekszik a fizikai tartalom azáltal, hogy matematikai nyelvre fordítják le. Erre példa Fresnel és a hullámoptika esete, de a szerző ide sorolja azokat a fizikai hipotéziseket is, amelyek speciális és az adott korban még éppen csak hogy kidolgozott matematikai apparátust kívánnak. Itt jutunk el az általános relativitáselmülethez és a Riemann-geometriához, mivel a kvantummechanika és a Hilbert-tér matematikája mellett ez a legjobb példa a matematika és a fizika látszólagos eleve elrendeltetett harmóniájára, amely azonban ténylegesen nem eleve elrendelés, hanem a két tudomány kölcsönhatásának eredménye. A másik mód, amikor a matematika alapvető szerepet játszhat a fizikai felfedezésben: az egyes matematikai létezők realista interpretációja. Ez végbemehet egyszerűbb és bonyolultabb módon. Az előbbiektől tartozik a Dirac-egyenlet kettős megoldásrendszere, amelyből a pozitronok létre lehetett következtetni.

A tanulmány második része Meyerson tudományfilozófiájával foglalkozik, amelyből a szerző azt az alapelvet emeli ki, miszerint minden magyarázat az emberi gondolkodás azon tendenciájából származik, hogy tagadni kívánja a sokféleséget és a változást. Meyerson ezen elvével hozza kapcsolatba

Einstein törekvéseit az egységes térelmélet megteremtésére. Ismerteti Meyerson különböző magyarázat-típusait és ezzel kapcsolatban tárgyalja a megmaradási törvények szerepét is. Ezután áttér a természet geometrizálásának problémájára, amelyet az egyidejű események területén megnyilvánuló sokféleség eliminálására való törekvésként fog fel. Az általános relativitáselméletet a descartes-i – kizárólag alak és mozgás segítségével történő – leírás modern megvalósulásának tartja. Az eszmefuttatás végén leszögezi, hogy Meyerson szerint a valóság teljes geometriai módon való magyarázata lehetetlen.

A tanulmány harmadik része a speciális és az általános relativitáselmélet folytonosságáról szól, és a már említett szakmai jellege miatt e helyen csak röviden ismertetjük tartalmát: a kovariancia-elv heurisztikus szerepe, a speciális relativitáselmélet elégtelensége, az ekvivalencia-elv heurisztikus szerepe (ennek az elvnek a segítségével állította fel Einstein a gravitáció globális elméletét, és ebben a szerző szerint a matematika különösen nagy szerepet játszott), a téregyenletek (itt megint szó van a matematika heurisztikus szerepéről a fizikai felfedezésben), a negatív heurisztika (ebben a szerző alapvető jelentőséget tulajdonít az $E = mc^2$ összefüggésnek fizikai világmépünk szempontjából). A cikket egy függelék zárja a relativitási elv státuszáról, amelyben annak eléggé ismert metaállítás-jellegét húzza alá. (*The British Journal for the Philosophy of Science*. Vol. 31, No. 1, 1980, március)

Sz. P.

Daniel Rothbart és Paul Tibbets Popper tudományelméletéről

Popper az induktívizmus ellen c. cikkében, D. Rothbart kritikai elemzését adja a Popper által javasolt nem-induktivistá tudományelméletnek. Először is megvédi és kiszélesíti Wesley Salmon támadását, amely szerint az, hogy Popper eltávolítja az indukciót, használhatatlanná teszi a tudományt a gyakorlati célok számára. Az indukció nélkül a gyakorlati szakembereknek nincs alapjuk hinni abban, hogy a megjósolt események valóban bekövetkeznek. Másodsor, Popper igényei ellenére, a szerző kimutatja, hogy a Popper-féle elmélet is az indukción alapszik. Így például az a szerep, amelyet Popper a háttértudásnak tulajdonít a tudományos hipotézisek ellenőrzésében, szintén megkívánja az indukciót. *A szubjektív elem a tudományos felfedezésben: Popper versus „hagyományos episztemológia”* c. cikkben Paul Tibbets megvizsgálja Poppernek az objektív és szubjektív tudásra vonatkozó megkülönböztetését, Lehrer és Harman néhány munkáját figyelembe véve. Amellett érvel, hogy utóbbiak Popper számára a szubjektív episztemológiához tartoznak, így irrelevánsak a tudás és felfedezés tudományos megértése szempontjából. Ezzel szemben Lehrer és Harman szerint, ha elhagyjuk a hit és a következtetés elemzését, az emberi tudás növekedése és a tudás igazolása általában érthetatlenné, ill. fogalmilag lehetetlenné válna. Ezután egy értékelés következik Popper azon érvéről, hogy a szubjektív episztemológia hívei tévesen azonosítják a „hiszem” és a „tudom” szokásos értelmét az objektív vagy tudományos értelemben vett tudással, következésképpen az egész problémamegoldási folyamatot tudományos szempontból hibásan építik fel. A tanulmány következtetése, hogy Popper maga elhanyagolta a tudományos felfedezések többségének egy centrális tényezőjét, egy tényezőt, amelyet a szubjektív episztemológia helyesen hangsúlyozott, nevezetesen a „gestalt shift”-eket (formaváltásokat) a fogalmi változásokban.

(*Dialectica*, Vol. 34. fasc. 2, 1980)

Sz. P.

A tudományos realizmus problémáiról

Bár elméleteink nem teljesen igazak – írja C. Z. Elgin *Törvény-szerűség és a tudomány vége* c. cikkében – a tudományos realizmus hívei azt állítják, hogy azok objektumait beengedhetjük ontológiánkba. Ennek igazolása Sellars és Putnam szerint, hogy a jelenlegi elméletek olyan sorozatokhoz tartoznak, amelyek honvergálnak az ideálisan adekvát elméletekhez. Elgin áttekinti azt a módot, ahogyan a konvergencia szükségszerűsége visszatükrözi a törvény-szerűségek interpretációját. Véleménye szerint a törvény-szerű és az esetleges általánosítások közötti különbségtétel kognitív érdeklődésünkötől függ és a

tudományos haladás iránti elkötelezettségünket tükrözi vissza. Ha a tudományok összevesznek valamilyen általánosítás törvény-szerűségén, ahogy azt Davidson felveti, akkor a törvény-szerűséget illető érdeklődésből következik, hogy egy tudomány törvényei nem határozzák meg objektumaik lényegét. A szerző arra következtet, hogy a tudományos realizmus e formája nem ad metafizikai támogatást az esszencializmusnak. A *modell-elméleti érv a realizmus ellen* c. cikkében G. H. Merrill egy másik oldalról foglalkozik a realizmus problémájával. A „Realism and Reason” c. írásában Hilary Putnam egy látószólag erős érvet javasol, amely szerint a metafizikai realizmus pozíciója a korrekt tudományos elmélet és a világ viszonyának egy inkohereus modelljét szolgáltatja. Mégis, bár Putnam támadása egy tudományos elmélet „szándékolt” interpretációjának fogalma ellen igen alapos, a szerző megmutatja, hogy a realizmust át lehet alakítani oly módon, hogy hívének nem szükséges egy ilyen elmélet semmiféle „szándékolt” interpretációjára hivatkozni. Következésképpen ki lehet mutatni, hogy a realizmus immunis Putnam kritikájával szemben, és hogy e kritika újrafogalmazására irányuló törekvések nem vezetnek sikerre.

(*Philosophy of Science. Vol. 47, No. 1, 1980. március*)

Sz. P.

Vita az „állami ideológiai apparátusokról”, a „kapitalista iskoláról” és a társadalomtudományi elemzések egyes ismeretelméleti-metodológiai problémáiról

A *La Pensée* c. folyóirat vitát indított az iskola társadalmi funkcióját érintő marxista értelmezésekről és az ezekkel kapcsolatos egyes metodológiai kérdésekről. *Jean-Pierre Briand, Jean-Michel Chapoulie és Henri Péretz: Beszélykolás az elméletben és statisztika a gyakorlatban* c. cikkében a franciaországi empirikus szociológiai kutatásban gyakran alkalmazott két eljárást elemez. Az egyik az ún. diszkurzus-analízis (elméleti fejtegetések, kézikönyvek, hivatalos beszédek; politikai programok, törvények és rendeletek, mitológiák, irodalmi szövegek stb. elemzése), amely többnyire szövegmagyarázatokhoz, ill. a nyelvészettől, a dokumentum analízistől vagy a szociálpszichológiától kölcsönvett eljárásokhoz folyamodik. A másik a statisztikai adatok összegyűjtéséből, elrendezéséből, feldolgozásából, kommentálásából áll. Az első eljárás jellemző pl. a nagy hatást elért althusseri felfogásra, amely a „kapitalista iskolát” mindenekelőtt úgy írja le, mint a legfőbb „állami ideológiai apparátust”, amelyet a burzsoázia azért hozott létre és azért tart fenn, hogy a proletariátus, és általában a dolgozó osztályok feletti uralmát segítségével biztosítsa a burzsoá ideológia „beszélykolása” útján. Ez a felfogás több tanulmányt vezérelt, különösképpen a szintén nagy hatású „A kapitalista iskola Franciaországban” c. könyvet (szerzői: C. Baudelot és R. Establet), amely az első eljárást egyesíti a másodikkal, az iskoláztatás statisztikai adatait a tankönyvek ideológiai tartalmának elemzésével párosítja. A szerzők részletesen kimutatják – a bírált könyv érdemeinek elismerése mellett –, hogy az alkalmazott kettős eljárás egyfelől a statisztikai adatok és az ezek gyűjtését szolgáló kategóriák pozitívista elfogadását eredményezi; másfelől ténylegesen önállósítja az „eszmék” („ideológiák”, „mítoszok”, „vélemények”) világát, lényegében az iskolai tankönyvek rejtett vagy nyílt ideológiai tartalmára koncentrált, és azzal a leegyszerűsítő, idealizmusba hajló elképzeléssel él, hogy az uralkodó eszmék közvetlenül, tisztán eszmei hatással, sulykolással formálják az új generációk gondolkodásmódját. A tanulmány részletes kritikáját adja a „tőkés termelési viszonyok újatermelését” biztosító „kapitalista iskola” sokszorosan leegyszerűsített, sematikus, történelmietlen elemzésének, amely azt sem veszi figyelembe, hogy a pedagógiai funkciót betöltők is társadalmilag differenciálódnak, hogy a „befogadó” közeget más társadalmi hatások is formálják stb. E kritikához kapcsolódik *Louis Gruel és Jean-Manuel de Queiroz: Iskola, osztályok, újatermelés* c. cikke is, amely különösen az iskolai apparátus „reproduktív funkcióinak” elméletét elemzi, valamint „A kapitalista iskola” c. könyvnek azt a tételét, miszerint az iskola egy állami ideológiai apparátusra lenne redukálható. A szerzők szerint a munkás és paraszt gyermekek-nél sokszor tapasztalható iskolai kudarc jóval bonyolultabb összetevőkre mutat: történelmileg átalakuló ellentmondások működnek itt az iskolások eredeti kulturális közege és azon tanulási-képzési formák között, amelyek a munkaerő kapitalista „szocializálása” követel meg. Félig-meddig a vitához kapcsolódik *Zsivko Osavkov: A szociológiai törvények megvalósulásának mechanizmusairól* szóló tanulmányának közlése is.

(*La Pensée, 1980. júl.–aug.–sept.*)

S. J.